

УДК 342.9

Олена Калашнікова,*здобувач Київського міжнародного університету*

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДЕРЖАВНІЙ МИТНІЙ СПРАВІ

У статті на основі аналізу наукових поглядів учених та норм чинного законодавства України надано авторське визначення поняття «інформаційні технології у державній митній справі». Встановлено, що інформаційна технологія поза відповідним змістовим наповненням втрачає сенс свого існування, оскільки в її межах не відбуваються основні інформаційні процеси – накопичення, аналіз, обробка, облік тощо відповідних відомостей, оперування якими необхідно для досягнення мети створення такої технології.

Ключові слова: інформація, технології, інформаційні технології, митна справа, інформаційні процеси.

Постановка проблеми. Здобувши незалежність, наша держава стала на шлях становлення дійсно правової, демократичної країни. Успішне проходження такого шляху передбачає постійне самовдосконалення, формування та розвиток основних державних і суспільних інституцій. Сьогодні країна перебуває в стані реформування, що зумовлено активними інтеграційними процесами у світове співтовариство, особливо в Європейський простір. Український вагомий значення у цьому контексті набуває належне й ефективне забезпечення митної справи, оскільки під час її здійснення знаходять свій розвиток не лише відносини, що мають місце всередині країни, а й ті, в яких задіяні суб'єкти міжнародного права. А тому такі процеси мають вплив не лише на внутрішній розвиток нашої держави, а й на її характеристику як суб'єкта міжнародного права. Одним із найважливіших напрямів забезпечення уповноваженими суб'єктами державної митної справи є вдосконалення інформаційних відносин, які виникають, видозмінюються та знаходять свій розвиток у рамках здійснення такої діяльності. У межах таких відносин задля приведення їх у відповідність до світових стандартів компетентними суб'єктами активно використовуються інформаційні технології та інформаційні ресурси.

Стан дослідження. Окремі проблемні аспекти інформаційних технологій у державній митній справі розглядали: С. Л. Яценко, О. В. Карпенко, Г. М. Красноступ, К. І. Беляков, Е. Я. Кольман, В. Л. Петрушенко, Є. В. Петров, А. Г. Дідук, Р. М. Шевчук, Є. Р. Бенькович, В. Ф. Коломієць та багато інших. Однак єдиного комплексного дослідження, присвяченого з'ясуванню сутності та змісту поняття інформаційних технологій у державній митній справі, так проведено і не було.

Саме тому **мета статті** – розглянути сутність та зміст поняття інформаційних технологій у державній митній справі.

Виклад основного матеріалу. На важливості та дієвості використання інформаційних технологій та інформаційних ресурсів заради підвищення ефективності як окремо взятого напрямку діяльності, так і вдосконалення правових відносин, інституцій, в межах яких вони реалізуються, неодноразово наголошувалось у фахових джерелах. Зокрема, як цілком слушно із цього приводу зауважує С. Л. Яценко, вітчизняний і зарубіжний досвід свідчить про те, що широке впровадження інформаційних технологій дозволяє радикально підвищити ефективність функціонування відповідних інституцій за рахунок оптимізації процесів збирання й обробки інформації, автоматизованого аналізу великих масивів даних, а також забезпечення оперативного доступу керівників до розподілених інформаційних ресурсів [1, с. 190]. Із цього випливає, що використання інформаційних технологій та інформаційних ресурсів повинно істотно сприяти оперативності виконання поставлених перед відповідними суб'єктами завдань, підвищувати ефективність реалізації наданих їм функцій.

Більш того, як зауважує Г. М. Красноступ, широке впровадження комп'ютерних, електронних, інформаційних і комунікаційних технологій сприяло виникненню унікальних можливостей для масового активного й ефективного розвитку знань людини та суспільства [2, с. 4]. Тобто інформаційні ресурси й інформаційні технології мають значення не тільки в аспекті діяльності окремо взятого суб'єкта правовідносин або навіть їх групи, вони покликані спростити життя всьому суспільству, забезпечити належний розвиток

найважливіших процесів, які мають місце в ньому. Ось чому правильно видається позиція О. В. Карпенко, який наголошує на тому, що в умовах становлення громадянського суспільства, проведення політичних реформ і подолання наслідків світової економічної кризи сучасний етап розвитку державотворення України вимагає ефективних механізмів його інформаційно-аналітичного забезпечення, що базується на сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях [3, с. 5]. При цьому під час дослідження особливостей організаційно-правового та наукового забезпечення інформатизації в Україні К. І. Беляков цілком слушно відзначає той факт, що інформаційна діяльність, професійне ставлення до роботи з інформаційними ресурсами, які існують у найрізноманітніших формах, відомі давно та поступово знаходять таку визначеність і вплив, що дають підставу поставити їх у ряд самостійних предметів правових відносин [4, с. 94].

Встановлення сутності й закріплення понятійного апарату, що використовується в межах відповідних правових відносин, має дуже позитивний вплив на належне формування останніх, а також підвищення ефективності їх нормативно-правового регулювання. Не є винятком і сфера відносин, що виникають і знаходять свій розвиток із приводу здійснення митної справи. Визначення сутності та змісту категорії «інформаційні технології та інформаційні ресурси в державній митній справі» буде сприяти уніфікації законодавчих положень, що її використовують, а також дозволить підвищити ефективність нормативно-правового регулювання таких правовідносин.

Дослідження сутності та змісту категорії «інформаційні технології та інформаційні ресурси в державній митній справі», перш за все, передбачає проведення аналізу її складових частин. Так, одним із центральних складників, що характеризує досліджуване явище, є категорія «інформація». Одне з перших визначень даної категорії належить математику Норберту Вінеру, який зазначав, що інформація являє собою визначення змісту, отриманого із зовнішнього світу в процесі нашого пристосування до нього та пристосування до нього наших почуттів. Процес отримання та використання інформації є процесом нашого пристосування до випадковостей зовнішнього середовища нашої життєдіяльності в цьому середовищі [5, с. 31]. Аналіз сучасного розуміння категорії «інформація» дозволяє стверджувати, що вона є широкоживаною: зокрема, нею оперують у повсякденному житті, активно використовують у законодавчих положеннях, вживають на сторінках фахової літератури.

Так, на сторінках філософської літератури зауважують, що «інформація» є одним із фундаментальних понять сучасного пізнання, яке має поширення в різних сферах і науках, через що його неможливо визначити однозначно [6, с. 102]. З огляду на тематику й напрям нашого дослідження, категорія «інформація» повинна бути проаналізована з точки зору її сприйняття в юридичній науці. Це дозволить звзунти підходи до її розуміння й пристосувати їх до досліджуваного явища. Так, на думку Є. В. Петрова, інформація – це завжди результат, продукт діяльності людини, орієнтований на створення нових відомостей або зняття відомостей з інших об'єктів матеріального або духовного світу, для об'єднання цих відомостей у певний продукт і товар, необхідний для суспільства [7, с. 6]. Вважаємо, що таке сприйняття досліджуваної категорії потребує деяких уточнень. Зокрема, ототожнення інформації лише з «продуктом» діяльності людини є не зовсім правильним, оскільки вона може бути утворена й надалі розповсюджена поза волею особи. Окрім цього, такий результат або продукт у кінцевому результаті набуває форми відомостей. Проте зазначений автор відомості розглядає як явище, що існує поза інформацією. На думку А. Г. Дідук, інформація – це повідомлення, яке містить відомості про події та явища, що мали або мають місце в суспільстві, державі та навколишньому середовищі [8, с. 8]. Як безспірно позитивний аспект запропонованого А. Г. Дідук визначення сутності «інформації» можна назвати його компактність і внаслідок цього нескладність його сприйняття. Проте в цьому разі сутність інформації зводиться до відомостей, що мали місце в суспільстві, державі, навколишньому середовищі. Поза увагою залишаються відомості про конкретну особу.

Також увагу слід звернути на те, що категорія «інформація» отримала своє законодавче закріплення в низці нормативно-правових актів. Зокрема, основним нормативно-правовим актом, яким регламентовано суспільні відносини з приводу створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації, є Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року. Відповідно до ст. 1 зазначеного акта законодавства, інформація – це будь-які відомості, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображенні в електронному вигляді [9]. Аналогічне визначення наводиться в ст. 200 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року. У ст. 1 Закону України «Про телекомунікації» від 20 листопада 2012 року сутність інформації розкривається

як відомості, подані у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб [10]. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 року, інформація – відомості в будь-якій формі й вигляді та збережені на будь-яких носіях (у тому числі листування, книги, помітки, ілюстрації (карти, діаграми, органіграми, малюнки, схеми тощо), фотографії, голограми, кіно-, відео-, мікрофільми, звукові записи, бази даних комп'ютерних систем або повне чи часткове відтворення їх елементів), пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості [11].

Аналіз наведених законодавчих визначень сутності категорії «інформація» свідчить про те, що вона ототожнюється з певними відомостями, які можуть бути зафіксовані відповідним чином. При цьому більш широкі її визначення пов'язані з намаганням законодавця навести перелік способів отримання таких відомостей. У контексті досліджуваного питання такі способи мають другорядне значення, оскільки основна увага повинна бути зосереджена на тому, що відповідні відомості, які внаслідок їх фіксування становлять собою вже інформацію, характеризують досліджувані технології та ресурси. А тому подальше розв'язання поставленого наукового завдання вимагає від нас проведення стислого аналізу категорій «технологія» та «ресурс».

Так, із погляду семантики слово «технологія» означає сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чого-небудь; сукупність способів обробки чи переробки матеріалів, виготовлення виробів, проведення різних виробничих операцій тощо [12, с. 1448]. Як зауважують на сторінках філософської довідникової літератури, категорію «технологія» можна розуміти в кількох значеннях, зокрема як: тип або спосіб зв'язку між собою вихідних елементів певного виробничого процесу; провідні форми соціально виправданих та ефективних способів використання техніки й технічних пристроїв; спосіб організації спільного суспільного життя, розподіл та узгодження функцій між різними верствами і групами суспільства [6, с. 212].

Аналіз наведених визначень щодо розуміння сутності категорії «технологія» свідчить, що їй притаманний системний характер, тобто здебільшого її сутність розкривають як сукупність певних (способів, засобів, дій, процесів тощо) елементів. У цьому контексті доречною виглядає позиція О. М. Давидюка, який, проаналізувавши підходи вчених до розуміння сутності досліджуваної категорії,

зробив висновок стосовно певних особливостей внутрішньої природи технології, які є спільними для всіх сфер суспільного життя та економіки. Як одну з основних із таких особливостей вчений називає системність технології. Так, наголошує вчений, у будь-якій інтерпретації, у світлі будь-якої науки чи цілої галузі народного господарства це поняття визначається як: «сукупність методів», «сукупність процесів», «сукупність знань, відомостей», «сукупність прийомів, способів». При цьому науковець підкреслює те, що технологія не є окремим механізмом, пристроєм, верстатом, способом, прийомом, методом, процесом – це завжди поєднання декількох/багатьох складових частин. Таке поєднання не є хаотичним скупченням без всілякої мети та порядку, навпаки, це побудована в суворій послідовності та логічній взаємодії компонентів система, де кожна із її частин виконує свою функцію, що в сукупності дає очікуваний результат [13, с. 18].

Наведена позиція слугує додатковим обґрунтуванням системного характеру будь-якої технології. А тому й інформаційні технології будуть являти собою набір або ж сукупність певних засобів, за допомогою й у межах функціонування яких буде відбуватися «робота» із наперед фіксованими відомостями. Схожі підходи до розуміння інформаційних технологій можна побачити й на сторінках фахових джерел. Зокрема, на думку Р. М. Шевчука, інформаційна технологія – це ідеально-матеріальний, цілеспрямований феномен, що характеризується гармонійним поєднанням його структурних елементів (знань, дій, інформаційної сировини, інформаційно-орієнтованих засобів діяльності, інформаційних результатів), та визначальною роллю в ньому (в поєднанні) його ідеальної компоненти (знань, інформації, інформаційних ресурсів, інформаційних способів і прийомів, інформаційних продуктів, інформаційних послуг) [14, с. 143]. Тобто вкотре наголошується на тому, що технологія (в даному випадку інформаційна) має системний характер, що простежується й у ряді позицій, висловлених ученими, незважаючи на різноплановість їхніх досліджень.

Є. Р. Бенькович під інформаційними технологіями розуміє сукупність засобів збору, збереження, обробки та передачі інформації, що належать до технологій управління й обробки даних у тому числі із застосуванням обчислювальної техніки. Сьогодні під інформаційними технологіями найчастіше розуміють комп'ютерні технології. Зокрема, інформаційні технології мають справу з використанням комп'ютерів і програмного забезпечення для зберігання, перетворення, захисту,

обробки, передачі й одержання інформації [15, с. 17]. На думку В. Ф. Коломоєць, інформаційні технології – це технології, що пов'язані з основними технологічними операціями інформаційного процесу, а саме: прийняттям інформації, її запам'ятовуванням, обробкою інформації та її видачею [16, с. 13]. Із наведеного випливає, що інформаційним технологіям притаманні такі риси, як: системний характер; у їх межах фіксуються й надалі за цільовим призначенням використовуються відомості; їх функціонування відбувається в межах певних комп'ютеризованих систем або їх комплексів. При цьому, говорячи про інформаційні технології в митній справі, слід вказати, що їх використання повинно бути суворо регламентовано на нормативно-правовому рівні.

Так, свого нормативно-правового закріплення й регламентації інститут інформаційних технологій отримав в численних нормативно-правових актах. Враховуючи те, що в цьому дослідженні йдеться про інформаційні технології, що мають місце в митній справі, як основний серед таких актів слід розглядати Митний кодекс України від 13 березня 2012 року (далі – МК України). Зокрема, згадка про інформаційні технології, що застосовуються в митній справі, міститься в низці норм МК України: ч. 2 ст. 19; ч. 4 ст. 194; ч. 1, 2 ст. 197; ч. 2 ст. 248; ч. 5 ст. 255; ч. 8 ст. 259; ч. 3, 6 ст. 264; ч. 1, 6 ст. 319; ч. 2, 4 ст. 335; ч. 1, 4 ст. 337; ч. 22 ст. 356; п. 2 ч. 1 ст. 363; п. 16 ч. 2 ст. 544; п. 6 ч. 1 ст. 565. Проте в жодному випадку їх сутність не розкривається, а лише позначається, що компетентні суб'єкти здійснюють відповідну діяльність у сфері митної справи із застосуванням інформаційних технологій. Разом із тим Глава 5 Розділу I «Загальні положення» вищенаведеного нормативно-правового акта має назву «Інформаційні технології та інформаційні ресурси у державній митній справі». У ч. 1 ст. 31 МК України встановлено, що проведення митного контролю та митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення здійснюється з використанням інформаційних технологій, у тому числі заснованих на інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах, і засобів їх забезпечення [17].

Висновок.

Отже, аналіз наведених вище позицій дозволяє стверджувати, що інформаційні технології в митній справі являють собою сукупність інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем і засобів їх забезпечення, що вико-

ристовуються уповноваженими суб'єктами під час здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення. У такому разі йдеться про конкретні системи, засоби, на основі яких у межах здійснення митної справи функціонують відповідні інформаційні технології. Саме тому не зовсім вдалим вважаємо підхід до розуміння сутності інформаційних технологій у митній справі, що був запропонований авторським колективом митної енциклопедії. На думку учених, інформаційні технології в митній справі – це комплекс методів і процедур, за допомогою яких реалізуються функції збирання, передавання, оброблення, зберігання та доведення до користувача інформації в організаційно-управлінських системах з використанням вибраного комплексу технічних засобів [18, с. 318]. Зокрема, інформаційна технологія не може бути ані методом, ані процедурою, оскільки останніми прийнято позначати процес перебігу певної діяльності, способи впливу на відносини. Тому, скоріш за все, в наведеному випадку йдеться про окремі аспекти функціонування інформаційних технологій. При цьому також слід зазначити, що інформаційна технологія поза відповідним змістовим наповненням втрачає сенс свого існування, оскільки в її межах не відбуваються основні інформаційні процеси – накопичення, аналіз, обробка, облік тощо відповідних відомостей, оперування якими необхідно для досягнення мети створення такої технології.

Список використаних джерел:

1. Яценко С.Л. Адміністративно-правові засади діяльності керівника в органах внутрішніх справ України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2009. 225 с.
2. Красноступ Г. М. Організаційні та правові засади регулювання суспільних відносин щодо комп'ютерних програм : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2009. 185 с.
3. Карпенко О. В. Функціонально-технологічні механізми інформаційно-аналітичного забезпечення органів державного управління : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. К., 2010. 256 с.
4. Беляков К. І. Організаційно-правове та наукове забезпечення інформатизації в Україні: проблеми теорії і практики : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07. К., 2009. 419 с.
5. Винер Н. Кибернетика и общество / пер. Е.Г. Панфилова. общ.ред. и предисл. Э.Я. Кольмана. М.: Сов радио, 1958. 200 с.
6. Петрушенко В. Л. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції. Львів : «Магнолія 2006», 2011. 352 с.

7. Петров Є. В. Інформація як об'єкт цивільно-правових відносин : дис. ... канд. наук : 12.00.03. Х., 2003. 198 с.
8. Дідук А. Г. Правовий режим конфіденційної інформації: цивільно-правовий аспект : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.03. К., 2006. 544 с.
9. Про інформацію : Закон України : від 2 жовт. 1992 р. № 2657-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.
10. Про телекомунікації : Закон України від 20 лист. 2012 р. № 5492-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 51. Ст. 716.
11. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січ. 2001 р. № 2210-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 12. Ст. 64.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2009. 1736 с.
13. Шевчук В. Технологія тактичної операції як різновид криміналістичних технологій. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 4 (75). С. 235-242.
14. Шевчук Р. М. Правові та організаційні засади інформатизації навчального процесу у вищих навчальних закладах Міністерства внутрішніх справ України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2008. 254 с.
15. Бенькович Є. Р. Підготовка студентів економічних спеціальностей до використання програмних комп'ютерних систем у професійній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. К., 2009. 203 с.
16. Коломієць В. Ф. Класифікація міжнародних інформаційних технологій. Інформаційно-аналітична діяльність в міжнародних відносинах: матеріали наук.-практ. конф., 24–25 квіт. 2003 р. Хмельницький, 2003. Ч. 1. С. 13–17.
17. Митний кодекс України : Закон України від 13 бер. 2012 № 4495-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 44-45, № 46-47, № 48. Ст. 552.
18. Митна енциклопедія: у 2 т. Т.1 / редкол.: ... І. Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. Хмельницький : ПП Мельник А.А., 2013. 472 с.

В статье на основе анализа научных взглядов ученых и норм действующего законодательства Украины представлено авторское определение понятия «информационных технологий в государственном таможенном деле». Установлено, что информационная технология вне соответствующего содержательного наполнения теряет смысл своего существования, поскольку в ее пределах не происходят основные информационные процессы – накопление, анализ, обработка, учет и т. д. соответствующих сведений, оперирование которыми необходимо для достижения цели создания такой технологии.

Ключевые слова: информация, технологии, информационные технологии, таможенное дело, информационные процессы.

In the article, based on the analysis of scientific views of scientists and the norms of the current legislation of Ukraine, the author's definition of the concept of "information technologies in the state customs business" is given. It is established that information technology outside of the corresponding content loses the meaning of its existence, because within it there are no basic information processes - accumulation, analysis, processing, accounting, etc. relevant information, the operation of which is necessary to achieve the goal of creating such technology.

Key words: information, technologies, information technologies, customs, information processes.

